

ขอพูดสั้น ๆ ว่า

ถ้าเด็กหาความสุขจากการเสพเทคโนโลยี เด็กจะจมอยู่ในกระแสตัณหาจะเกิด และจะก่อแต่ปัญหา ยากที่จะพัฒนา แต่ถ้าเด็กหาความสุขจากการสร้างสรรค์ด้วยเทคโนโลยี แสงแห่งปัญญาจะฉายออกมา และเด็กจะดำเนินไปในวิถีแห่งการพัฒนาการพยายามสร้างสรรค์จะเรียกร้องให้เกิดโยนิโสมนสิการพร้อม ไปด้วยกันกับการเสริมกำลังแห่งฉันทะ

จึงขอฝากเรื่องนี้แก่วงการศึกษานี้ เพราะมีความสำคัญมาก หากเราช่วยให้เด็กฝึก โยนิโสมนสิการตั้งแต่ยังเล็ก ๆ เด็กก็จะถูกนำไปในวิถีแห่งฉันทะ คือความใฝ่รู้และใฝ่ดี

1.13 สำหรับผู้ใฝ่เสพ การทำงานคือความทุกข์

สำหรับผู้ใฝ่สร้างสรรค์ การทำงานคือความสุข

ฉันทะ แปลขยายศัพท์ว่า กัตตกัมมตา ซึ่งแปลว่า ความอยากที่จะทำคืออยาก สร้างสรรค์ ถ้าเราพัฒนาเด็กผิดทางโดยพัฒนาแต่ในทางตัณหา เด็กก็จะมีแต่ความอยากได้ แต่ไม่อยากทำ อยากเสพแต่ไม่อยากสร้างสรรค์ แล้วทั้งชีวิตของเขาและสังคมก็จะมีแต่ ปัญหา เวลานี้จึงควรแยกคนให้ชัดเป็น 2 ประเภท

พวกที่ 1 (ได้รับการศึกษาที่ผิด คือไม่มีการศึกษา) อยากจะได้ใฝ่เสพแต่ไม่อยาก ทำ หวังสุขจากการเสพ และทุกข์จากการต้องทำ

พวกที่ 2 (มีการศึกษาคือพัฒนาอย่างถูกต้อง) อยากจะทำให้ดีใฝ่สร้างสรรค์ มีความสุขจากการทำและการสร้างสรรค์

คนเราจะมีฉันทะ คือมีความอยากที่ดีที่ถูกต้องได้ ต้องมีการพัฒนาปัญญาмаคู่กัน ความอยากที่เป็นตัณหา กับความอยากที่เป็นฉันทะ ต่างกันอย่างไร?

คนเราเกิดมา มีอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ใฝ่รับรู้และรู้สึกสำหรับด้าน ความรู้สึกจะนำไปสู่การเกิดความอยากประเภทกิเลสตัณหา คืออยากเสพ เช่น เมื่อได้ลิ้ม รสอาหาร จะรู้สึกอร่อยหรือไม่อร่อย ถ้าอร่อยก็อยากกินอีก ถ้าไม่อร่อย ก็อยากจะทำเล็หรือ เลี้ยงหนี ความอยากประเภทนี้คือตัณหา ซึ่งเกิดขึ้นโดยไม่ต้องมีความรู้เรียกว่ามีอวิชา เป็นตัวเอื้อ อวิชา กับตัณหาไปด้วยกัน

ถ้าการศึกษาเริ่มต้นคือคนเริ่มพัฒนา ก็จะมีการเรียนรู้เช่นด้วยการตั้งคำถามว่าเรา กินเพื่ออะไร เมื่อถามว่าเรากินเพื่ออะไร ก็มีการคิดพิจารณาและปัญญาก็เริ่มมา แล้วก็จะ

ได้รับคำตอบทางปัญญาว่ากินเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี ไม่ใช่กินเพียงเพื่ออร่อย แล้วความรู้นี้จะทำให้เราปรับพฤติกรรมการกินทันที ไม่ใช่กินเพื่ออร่อย ถ้ากินเพียงเพื่ออร่อย ก็กินด้วยอยากเสพกินมากกินไป หรือกินอาหารที่มีพิษภัย กินอาหารอร่อยแต่ทำลายสุขภาพ แต่เมื่อเราเรียนรู้ว่ากินเพื่อสุขภาพ เราก็จะปรับพฤติกรรมทันที โดยจำกัดปริมาณอาหารที่กิน และเลือกประเภทอาหารที่มีคุณค่า พร้อมกันนั้นก็เกิดความต้องการชนิดใหม่ คือ อาหารอะไรที่มีคุณค่าต่อร่างกายก็อยากจะกิน ทั้ง ๆ ที่ไม่ค่อยอร่อย ส่วนอาหารที่เป็นโทษต่อร่างกายแม้จะอร่อยแต่ก็ไม่อยากกิน ปัญญาเกิดขึ้นก็ยังมีหรือลทธิพลของตัณหาทันที แต่ทำให้เกิดฉันทะคือความอยากในสิ่งที่ดีงาม นี่แหละคือฉันทะ ได้แก่ ความอยากที่ถูกต้อง ซึ่งมีกับการศึกษา มาจากการเรียนรู้ มาจากปัญญา

ตัณหานั้นมาจากอวิชชา อาศัยอวิชชาเป็นตัวเอื้อ ตัณหามาได้ทันทีโดยเป็นปฏิกริยาต่อความรู้สึก แต่เมื่อปัญญาเกิดขึ้นตัณหาก็จะถูกหยุดยั้ง และฉันทะจะเพิ่มขึ้นมาแทนที่ คนไทยเรานี้คล้ายกับว่าจะรู้จักความอยากประเภทเดียวคือตัณหา ไม่รู้จักความอยากที่เรียกว่าฉันทะ ดังนั้นการศึกษาจึงขาดองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่ง คือฉันทะที่เป็น รุ่งอรุณของการศึกษา ด้วยเหตุนี้ในการศึกษาเฉพาะหน้าขณะนี้ สิ่งที่ต้องเน้นให้มากคือ ฉันทะ และโยนิโสมนสิการ

ในตัวอย่างเมื่อกี้ การคิดว่า กินเพื่ออะไร และเรียนรู้ว่ากินเพื่อให้มีสุขภาพดี นี่ คือโยนิโสมนสิการ ส่วนฉันทะคือความอยากกินสิ่งที่ดีงามที่เสริมคุณภาพชีวิต จะเห็นว่า ปัญญาตามากจากความอยากรู้ว่าสิ่งใดดี เมื่อเรียนรู้แล้วก็พยายามทำให้สำเร็จ คือ ให้เกิดสิ่งที่ดีนั้น แม้จะยากลำบากก็สู้ ดังนั้นความเข้มแข็งสู้สิ่งยากก็ตามมาอีก เราจะต้องสร้าง กระบวนวิชาให้เกิดแก่เด็กของเราให้ได้ เพราะอันนี้เป็นกระบวนการศึกษาตามธรรมชาติ

หลักธรรมในพุทธศาสนานั้น แสดงความจริงตามธรรมชาติ เกิดจากการสังเกต ชีวิตจิตใจของมนุษย์ตามที่มันเป็นของมัน สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย พระพุทธเจ้า ตรัสว่า ถ้าข้อนี้มาแล้ว ข้อนั้นจะตามมาโดยไม่ต้องเรียกร้องเพราะมันเป็นกระบวน การธรรมชาติ มันเป็นไปเองตามเหตุปัจจัยของมัน

จุดที่ต้องการเน้น คือ ต้องสร้างความใฝ่รู้ และสู้สิ่งยากให้เกิดขึ้นกับเด็ก และ ความใฝ่รู้สู้สิ่งยากนี้ต้องตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความใฝ่ดี หรืออาจจะพูดสั้นๆ ว่า สร้าง ความใฝ่รู้ สู้สิ่งยาก บนรากฐานแห่งความใฝ่ดี จึงต้องสร้างความใฝ่ดีให้เกิดขึ้นให้ได้ แล้ว

โลกก็จะประสบความสำเร็จในการศึกษา เมื่อเด็กไปพบเห็นสิ่งใดหรือเกี่ยวข้องกับอะไรๆ เขาก็อยากให้สิ่งนั้นดีและอยากทำให้สิ่งนั้นให้ดีขึ้น ดังนั้นเมื่อเขาทำงานก็จะต้องทำงานทุกอย่างให้ดีที่สุด แม้แต่ความเป็นเลิศทางวิชาการก็จะสำเร็จตามต้องการ

ธรรมในพระพุทธศาสนากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

พรรณทิวา รุจิพร เสนอแนวความคิดหลักธรรมในพระพุทธศาสนากับการพัฒนาทรัพยากร กอปรกับคณะศึกษาศาสตร์ได้จัดการประชุมวิชาการเรื่อง การปรับพฤติกรรม : กลยุทธ์พัฒนาทรัพยากรมนุษย์เราต้องการทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ มีความรู้ ทักษะต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ พระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรม 84,000 พระธรรมขันธ์ ปราภฏในพระไตรปิฎก พุทธธรรมเป็นอกาลิโก มีความเป็นจริง ในทุกกาลเวลาทุกยุคทุกสมัย ธรรมในพระพุทธศาสนาจึงน่าจะเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่น่ามา เผยแพร่ธรรมในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่เข้าใจ ให้บุคคลเกิดทิวะ ความคิดเห็นที่ถูกต้อง ตรงกับความเป็นจริง เห็นคุณค่าของพุทธธรรมรู้สึกว่าการพัฒนาตนแต่ละคนไป ก็จะทำให้เกิดแรงจูงใจที่จะปรับปรุง ปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรมให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องตามธรรม (มิใช่ถูกต้องตามใจตนหรือผู้หนึ่งผู้ใด) ผลคือ เป็นคนที่มีความคิดจิตใจที่มีคุณภาพ มีคุณธรรม ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม แล้วก็จะเป็นที่ทรัพยากรมนุษย์ที่มีประโยชน์ มีคุณค่า ทำประโยชน์ ให้แก่ประเทศชาติโดยส่วนรวมได้ในที่สุด

จากเหตุปัจจัยทั้ง 2 ประการดังกล่าวมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้นำพุทธธรรมที่แทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง ในหนังสือกองทัพธรรมที่เรียบเรียงโดย ท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ มาเผยแพร่ ณ ที่นี้

เกี่ยวกับท่านผู้เรียบเรียงหนังสือกองทัพธรรมท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ท่านสอบได้นักธรรมเอกและเปรียญธรรม 9 ประโยค เป็นผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกมาก เป็นที่ยอมรับในวงการพุทธศาสนา ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไว้หลายเล่ม ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

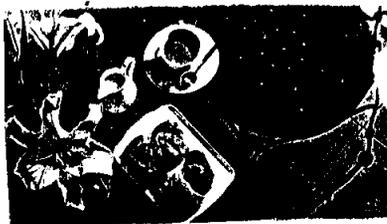
หนังสือกองทัพธรรมก็เป็นเรื่องหนึ่งที่ท่านได้เรียบเรียงขึ้น เป็นนวนิยายอิงหลัก
พุทธธรรมที่ตรงตามพุทธธรรมอ่านเข้าใจได้ง่าย

สำหรับที่มาของหนังสือกองทัพธรรม (ตรงกับคำว่า ธรรมเสนา) ท่านอาจารย์
สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้อธิบายว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงเป็นจอมทัพ
ธรรม (ธรรมราชา) ท่านพระสารีบุตรผู้เป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า ได้รับการ
ยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นแม่ทัพธรรม (ธรรมเสนาบดี) กองทัพของพระองค์เป็นกอง
ทัพธรรม กองทัพธรรมนี้ยกไปที่ไหนไม่มีการนองเลือด มีแต่ความสงบสุขและความรู้แจ้ง
เห็นจริงไม่อยู่ได้อำนาจของความงอหรือความหลง

ในการเรียบเรียงหนังสือเรื่องกองทัพธรรมนี้ท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้
สมมติตัวบุคคลขึ้นผูกเป็นเรื่องราวของการเดินทางของนายกองเกวียน ชื่อ ธนียะและบุตร
ชายชื่อ สุรเสนะ เดินทางไปตามแคว้นและนครต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ซึ่งมี
เหตุการณ์หลากหลายเกิดขึ้นคำสนทนาปราศรัยระหว่างบุคคลต่าง ๆ อิงหลักธรรมในพระ
พุทธศาสนาที่เรียบเรียงให้เข้าใจได้ง่ายเป็นส่วนหนึ่งที่คม มีความไพเราะ ลึกซึ้ง กินใจ เข้า
ใจตามได้ เห็นคุณค่าของพุทธธรรม เกิดแรงจูงใจที่จะนำมาปฏิบัติเพื่อพัฒนาตน

ต่อไปนี่คือข้อความบางตอนจากหนังสือกองทัพธรรมของ ท่านอาจารย์สุชีพ
ปุญญานุภาพ

“...หม้ออาถรรพ์คือหม้อที่เชื่อในอำนาจลึกลับ เชื่อว่าอาจบรรจุสิ่งประสงค์บางอย่าง
อย่างได้ด้วยเวทมนตร์แต่ ...เจ้าอาจได้รับสิ่งที่ต้องการโดยไม่ต้องอาศัยอำนาจลึกลับหรือ
เวทมนตร์ซึ่งเป็นของแลไม่เห็น เจ้าอาจมีคนรักพอใจทั่วไป ด้วยการวางตนให้เหมาะสม รู้
จักกล่าววาจาไพเราะรู้จักบำเพ็ญประโยชน์เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์ เจ้าอาจ
อยู่อย่างอูฐและยาพิษทั้งหลายด้วยการไม่ยินดีในการทะเลาะวิวาท ในการพุดขัดหรือแข่งดี
มีเมตตากรุณาต่อคนทั้งหลาย มีสติหยั่งรู้เหตุการณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้เจ้าก็จะไม่มีศัตรู และเมื่อ
ไม่มีศัตรูก็ร้ายอาวุธและยาพิษก็จะไม่กล้ากรายเจ้า นอกจากนั้นถ้าเจ้าต้องการทรัพย์ เจ้าก็
อาจหาได้ด้วยความพยายามประกอบอาชีพสุจริต และรู้จักรักษา รู้จักใช้จ่ายทรัพย์ที่หามา
ได้นั้น โดยการประหยัด

ด้วยประการอย่างนี้ เจ้าก็จะเชื่อว่ามีชีวิตอยู่ในตัวเองที่มีสิ่งที่ปรารถนาอันอาจทำได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องไปพึ่งอำนาจลึกลับภายนอกทั้งหลาย ไม่ต้องแขวนเครื่องอาถรรพ์ทั้งปวงไว้ที่กาย”

“...คนที่พูดปดเป็นคนสิ้นคิด คือไม่สามารถหาคำจริงมาพูดได้ ถ้าท่านรู้ว่าจะต้องพูดปดแล้ว การนิ่งเฉยเสีย ไม่พูดยังดีกว่า ทั้งไม่เสียหายอะไรด้วย...”

“...ความประพฤติใด ๆ เป็นสายกลาง ไม่เบียนตน ไม่เบียนผู้อื่น ไม่ตั้งไป ไม่หย่อนไป ประกอบด้วยเหตุผลที่พึงใช้ปัญญาพิจารณาได้ เราจึงจะปฏิบัติตามทางนั้น”

“...ผลใด ๆ ก็ตามที่เราปรารถนา ถ้าเราประกอบเหตุให้มากหรือใหญ่พอกันแล้ว ผลนั้นย่อมไม่เป็นของเหลือวิสัย ท่านกินข้าวเพียงคำเดียวยังไม่อิ่มก็เพราะท่านทำเหตุยังไม่พอ ถ้าท่านกินหลาย ๆ คำท่านก็จะอิ่มได้...จะต้องมีความเพียร มีความอดทนและพิจารณาเหตุผลในการประกอบกิจเพื่อประโยชน์ที่มุ่งหมาย แม้จะต้องประสบอุปสรรคแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็ไม่พึงย่อท้อ...”

“...การทำดีข้างนอก ให้ร่มเงาของความดีจนมาเป็นความสุขแก่ตัวเราเองนี้ คนมักจะมองข้ามไปและเห็นเป็นไม่สำคัญ ยิ่งกว่านั้น ยังนิยมเบียดเบียนผู้อื่นเพื่อส่งเสริมความสุขของตน ซึ่งหาว่าไม่แท้จริงการทำเช่นนั้นเท่ากับเรียกเรื่องความหายนะล่มจมมาสู่ตนยิ่งขึ้น เพราะผู้ที่ถูกตนเบียดเบียนย่อมจะหาทางแก้แค้นได้ตอบแต่ถ้าเราทำดีต่อคนทั่วไป เราก็เชื่อว่าทำความสุขให้แก่ตนเหมือนคนมุงหลังคาบ้าน แต่ความร่มเย็นส่งผลมาถึงตัวเองหรือผู้รดน้ำต้นไม้แต่ผลได้ตกอยู่แก่ผู้มันเอง...การทำความดีต่อคนอื่น แต่ให้ผลดีมาตกอยู่ที่ตัวเรา...”

“...ผู้ที่จะนับว่าดีเร็วกว่ากันนั้น ก็มีความเจริญแห่งจิตใจสูงต่ำกว่ากันเป็นเหตุสำคัญ...คนเรานั้นจะเกิดมาในชาติกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์หรือศูทรก็ตามที ถ้าทำความดีแล้วก็ได้รับผลดีชื่อว่าเป็นคนดี ถ้าตรงกันข้ามคือทำความชั่วแล้วก็ได้รับผลดี ถ้าตรงกันข้ามคือทำความชั่วแล้วก็ได้รับผลชั่วชื่อว่าเป็นคนชั่ว คนชั่วคนดีมิได้อยู่ที่ชาติกำเนิด หากอยู่ที่การกระทำ...ท่านอย่าถามถึงชาติเลย จงถามถึงความประพฤติดีกว่า...”

“...อย่างต่ำที่สุด ทรงสอนให้คนอยู่ร่วมกันได้ด้วยไม่เบียดเบียนข่มเหงกัน อย่างกลางทรงสอนวิธีที่จะให้ประสบสิ่งที่ปรารถนาอันน่าใคร่น่าพอใจต่าง ๆ ที่คนมุ่งหมายกัน

ด้วยการซื้อปฏิบัติอันมีเหตุผล อย่างสูงทรงสอนให้ละความปรารถนาต่าง ๆ นั้นเสีย ไม่เป็นทาสของความอยากใด ๆ...”

“...มิใช่เราคนเดียวที่นึกออกหรือที่อยากได้ใคร่ดีในเรื่องชื่อเสียงเกียรติคุณ ปรารถนาแต่ลาภยศและสรรเสริญทำอะไรดีไม่มีใครรู้ใครเห็นและชมเชยก็ระทมใจเปล่งอุทานว่าทำดีไม่เห็นได้ดี จะไปที่ไหนไม่มีใครมาต้อนรับพะเน้าพะนอ ก็รู้สึกหงุดหงิดและซัดจะน้อยเนื้อต่ำใจ พาลโกรธคนนั้นคนนี่ว่าทำเป็นไม่รู้จัก แม้แต่จะเข้าเฝ้าในราชสำนักก็ต้องให้อยู่แถวหน้า ๆ จึงจะสบอารมณ์ตลอดวันและคืนที่ล่วงไปก็ล้วนแต่เฝ้าคิดจะให้คนโน้นคนนี่ตื่นตื่นในความเก่งกาจของเรา...เรามีกำลังเป็นโรคจิตอ่อน ๆ ที่อยากโน่นอยากนี่มีรู้อย่างดอกหรือ ถ้าในธรรมชั้นสูงทรงสอนให้เลิกอยากที่แล้มาแล้ว มิกลายเป็นว่าเราเที่ยววิ่งหาเสลดน้ำลายที่ทานผู้หายอยากเหล่านั้นถมทิ้งไว้มากล้นกิน ด้วยนึกว่าเอร็ดอร่อยหรือฉันใด...

...มิตรสหายไม่ไปมาหาสู่ ก็กลุ่มอกกลุ่มใจว่าทำไมจึงอาภัพนักแล ยิ่งในยามที่มีความสนใจในผู้ที่ตนชอบก็เต็มไปด้วยความระแวงอย่างนั้นอย่างนี้ ประเดี๋ยวดีใจประเดี๋ยวเสียใจ เป็นเชิงสามวันดีสี่วันไข้ ด้วยเรื่องสมหวังกับพลาดหวังอยู่เนื่องนิจ...

...ทรงสอนให้อบรมจิตให้เลิกทะยานอยาก จะทำอะไรก็ทำไปตามหน้าที่ดังนี้ ไม่เป็นการติดดอกหรือ ที่เท่ากับสอนให้ไม่ต้องพลาดหวังเพราะไม่มีอะไรจะพลาด

ในหมู่คนที่ป่าวประกาศอยู่ก็ก้องว่า ตนทำความดีแล้วไม่เห็นได้ดีนั้น บางทีเราจะพบว่า มีเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้ทำดีเป็นเนื้อเป็นหนังอะไรเลย พอทำดีเข้าสักเล็กน้อยก็ดูเหมือนจะตะโกนร้องหาผลที่มุ่งหมายติดขึ้นมาทันที นี่ก็แปลว่าความอยากได้วิ่งออกหน้าความคิดที่จะทำดีอย่างจริงใจนั่นเอง

เมื่อทำดีเพราะเป็นทาสของความอยาก อย่างไรเสียผลดีก็คงเกิดไม่ทันกับความอยากนั้น และอย่างไรเสียก็คงมิได้ทำความดีด้วยบริสุทธิ์ใจ...”

“...ขอให้เจ้าสังเกตดูว่าความขุ่นยากของมนุษย์และสัตว์ในโลกนี้ โดยมากเกิดขึ้นเพราะมนุษย์และสัตว์เหล่านั้นก่อขึ้นเอง มนุษย์สร้างบ่วงขึ้นคล้องคอตัวเอง สร้างเครื่องจองจำไว้ขังตัวเอง และในขณะที่เดียวกันก็ร่ำร้องหาความสุขและความอิสระ

เพียงในสัตว์ชั้นต่ำ เช่น เป็ด ไก่ เมื่อเราโยนข้าวเปลือกให้มันกิน ถ้าเป็นฝูงเป็ด มันก็จะตรงเข้าใช้กินโดยรวดเร็ว ใครร้องไว้มันก็กินได้มาก ใครซำก็กินได้น้อย แต่มันไม่จิกตีข่มเหงกันในเวลากิน จึงอยู่ร่วมกันเป็นผาสุก และไม่คอยแตกฝูงไม่ว่าจะมีมากสักเท่าไร

ส่วนไก่นั้นก็ตรงกันข้าม มันไม่หวงกินกันเฉพาะแม่ไก่ที่เลี้ยงลูกเล็ก ๆ และไก่ตัวผู้ที่ต้องการเอาใจไก่ตัวเมียเท่านั้น นอกจากนี้ถ้าในหมู่ตัวผู้หรือตัวเมียล้วน ๆ แม้มียเพียง 2 ตัวเท่านั้น ถึงข้าวที่โยนให้จะมากสักเพียงไร มันก็จะจิกตีข่มเหงกัน ยังเวลาที่ควรจะได้กินให้เสียไปเป็นอันมาก บางทีเปิดมาแย่งกินหมด...

...ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน หมู่ใดแก่งแย่งข่มเหงเบียดเบียนริษยากัน แม้นบ้านเมืองนั้นจะมีอาหารอุดมสมบูรณ์ คนในหมู่นั้นก็ไม่เป็นอันกินอันนอนได้โดยผาสุก แต่ในที่ใดแม้มียจะมีมนุษย์มาก มีอาหารไม่มากนัก แต่มนุษย์เหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม ไม่ริษยาเบียดเบียนกัน ก็สามารถอยู่ร่วมกันเป็นผาสุกและทำความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นได้ เพราะไม่ต้องเสียเวลาไปในทางทะเลาะวิวาทกัน..."

"...ความมั่งคั่งใหญ่ใฝ่สูงและมัวเมาในการที่จะมีอำนาจนั้น เป็นเหมือนก้อนเหล็กแดงใหญ่ที่ถูกร้อนเป็นเปลวรุ่งโรจน์ ซึ่งคนทั้งหลายเห็นเป็นดอกไม้อันน่าอุ้มชูเชยชมแล้วพากันแย่งเข้ากอดรัด ผลที่ได้รับจึงพากันวุ่นวายเดือดร้อนหาความสุขมิได้ เพราะฉะนั้นเธอจะต้องระมัดระวังในการที่จะหลงเข้าไปแบกหรือกอดรัดก้อนเหล็กแดงนั้น..."

...ความสุขที่ได้มาด้วยการยื้อแย่งกันนั้น เป็นเพียงสิ่งหลอกหลอน ตราบใดที่คนยังวิ่งวุ่นหาความสุขข้างนอก ตราบนั้นเขาก็จะได้รับสุขที่ปลอมอยู่เสมอ ความสุขที่แท้จริงนั้นอาจหาได้ในจิตใจของเราเอง ไม่ต้องไปยื้อแย่งกับใคร ไม่มีปริมาณจำกัด..."

"...คนส่วนมากเห็นกันว่า ผู้เป็นเศรษฐีมักมีใจคับแคบตระหนี่ ดังที่ผูกคำเป็นภาษิตไว้ว่า เราได้กินน้ำจากขันน้ำ ตุ่มน้ำ บ่อน้ำ เป็นส่วนใหญ่ พอไปถึงทะเลเข้าแม้มียน้ำมากก็กินไม่ได้เลยเพราะเต็มไปหมด

อันเปรียบความว่า คนทั้งหลายที่ได้รับความช่วยเหลืออุปการะนั้นก็ได้จากคนจนๆ ด้วยกัน หรือคนผู้ไม่ค่อยมั่งมีเท่าไรนัก แต่พอไปถึงเศรษฐีหรือคนชั้นสูงเข้า ก็กลายเป็นเหมือนน้ำทะเลไปไม่ได้รับอุปการะช่วยเหลืออะไร เมื่อเศรษฐีเหล่านั้นมีใจโอบเอื้ออารีต่อคนอื่น ๆ อันเป็นการตรงข้ามกับภาษิตที่กล่าว พอจึงว่าน่าชมเพราะแม้จะเป็นจุดทะเลก็มีไซ้ทะเลน้ำเต็ม แต่เป็นทะเลสาบน้ำจืดซึ่งกว้างใหญ่เช่นเดียวกัน..."

“..ในยามมั่งมีเป็นผาสุก อย่าเห็นคนอื่นเป็นเหมือนก้อนดิน ท่อนไม้ที่พึงเหยียบ
เล่นหรือเดินข้ามเล่นตามความพอใจ ทุกสิ่งไม่มีอะไรแน่นอนในโลกนี้ ถ้าทำลืมหิวและ
ฉวยพลาดพลั้งลง ตนเองก็就会被เหยียบยิ่งกว่าที่เคยเหยียบผู้อื่น...”

“..ข้อสำคัญที่สุดไม่ใช่แต่มี ตาเฉย ๆ หากให้มีแวตาทหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ
ปัญญา สามารถเข้าใจและรู้เท่าชีวิตของตนเองและผู้อื่น..

...เรื่องของศีลธรรมเป็นเรื่องของคนมีแวตาคือปัญญาไม่ตกเป็นทาสของความ
ฮึดฮัดด้วยอำนาจความโลภ ความโกรธหรือความหลง...ยอดคนนักรบไม่ใช่ผู้ชนะผู้อื่น
จำนวนพันจำนวนแสน ผู้ที่เป็นยอดนักรบแท้นั้นคือผู้ชนะตัวเองได้ ไม่ตกเป็นทาสของ
กิเลสร้ายที่สิงอยู่ในจิตใจ...”

“..เราไม่กล่าวว่าสิ่งที่ได้เห็น ได้ยินและได้ทราบนั้นจะเป็นของควรกล่าวเสมอไป
ถ้ากล่าวไปแล้วเป็นเหตุให้ธรรมฝ่ายชั่วเจริญ ธรรมฝ่ายดีเสื่อม ก็ไม่ควรกล่าว แต่ถ้ากล่าว
ไปแล้วเป็นเหตุให้ธรรมฝ่ายชั่วเสื่อม ธรรมฝ่ายดีเจริญ ก็ควรกล่าว ตถาคตสรรเสริญผู้พูด
เป็นสัตย์จริง แต่ต้องเป็นผู้รู้กาลที่ควรพูด คนที่เกิดมาแล้วมีขวานเกิดมาในปากด้วย คน
พาลกล่าววาจาชั่วร้าย ย่อมชื่อว่าใช้ขวานนั้นฟันตัวเอง ใครจะทำการใด ๆ ก็ตาม ถ้ามี
ความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นรากเหง้าแล้ว ความชั่วอื่น ๆ ที่ยังไม่เกิดขึ้นก็จะเกิด
ขึ้น ที่เกิดแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น..”

“...ความสุขยิ่งกว่าความสงบไม่มี คนที่มีไฟคือ ความรัก ความชังและความหลง
เผากรุ่นอยู่ในจิตย่อมเป็นผู้มองไม่เห็นความจริง เมื่อใจถูกกิเลสทำร้าย จะพูด จะทำ ก็ล้วน
เป็นไปในทางก่อทุกข์

“..ท่านาสอนไม่ให้ใส่ใจในเรื่องชีวิต ผู้ละเมอเพื่อคลั่งกับชีวิตของตนจนไม่มีเวลาจะ
ใช้ปัญญาพิจารณาให้เป็นเพียงของเด็กเล่นเท่านั้น ก็จะเป็นเด็กอยู่จนแก่ จะหัวเราะและ
ร้องไห้กับความขึ้น ๆ ลง ๆ ของชีวิตนี้ เหมือนเด็ก ๆ ที่หลงของเล่นแล้วหัวเราะเมื่อได้มา
และร้องไห้เมื่อมีผู้แย่งไปหรือของนั้นแตกสลายลง...”

“มนุษย์ฉลาดมากกว่าสัตว์ แต่เมื่อถึงคราวหลงก็มีเรื่องที่จะหลงได้มากกว่าเช่น
เดียวกัน... ต่างว่าเจ้านาภานะธรรมดาและภานะที่ทำด้วยเงินหรือทองใส่อาหารวางไว้
ถ้าเป็นสัตว์มันจะไม่เลือกว่าอาหารนั้นอยู่ในภานะธรรมดาหรืออยู่ในภานะเงินทอง มัน
จะเพ่งเล็งเฉพาะอาหารเท่านั้น มันจะไม่สนใจในลวดลายหรือสีสันอันงดงามต่าง ๆ ของ

ภาษาที่เราใส่อาหารเลย แต่มนุษย์เป็นผู้ฉลาดมากกว่าก็รู้จักเลือกได้หลายชนิด และบางคนก็พิถีพิถันมากในการเลือกนั้น ทั้ง ๆ ที่ภาษะนั้นงามหรือไม่งามไม่ได้ทำให้อาหารมีอะไรผิดปกติไปเลย

อีกอย่างหนึ่งเรามักจะกล่าวกันว่า สัตว์ต่าง ๆ มันโง่จึงไม่รู้จักดูหรือฟังสิ่งที่สวยงามและไพเราะ ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์เราฉลาดที่จะหลงในอะไร ๆ ได้มากกว่าสัตว์และสรรเสริญความฉลาดในการหลงอะไรได้มาก ๆ นี้แหละ ว่าเป็นความจริงอย่างหนึ่ง...

...เมื่อมนุษย์ฉลาดที่จะหลงอะไรได้มากกว่าสัตว์แล้ว ในทางตรงกันข้ามที่มนุษย์จะกลายเป็นผู้ประเสริฐขึ้นมานั้น ก็คือมนุษย์รู้จักทำลายความหลงของตนเองได้ด้วย ส่วนสัตว์ต่าง ๆ เคยหลงอยู่อย่างไรก็คงหลงอยู่เท่าเดิมตลอดระยะเวลาเป็นพัน ๆ ปีไม่เปลี่ยนแปลง แต่มนุษย์ไม่เหมือนอย่างนั้นเมื่อหลงเป็นที่รู้จักหายหลงเป็นด้วยมิได้ยึดอยู่ในความหลงนั้นเสียทั้งหมด...”

“ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาดีแล้วจะเป็นคนมีความอ่อนใจเสมอในการครองชีพ เขาอาจเริ่มต้นด้วยไม่มีอะไรเป็นขึ้นเป็นอันเลย แม้เพียงแต่อาหารจะยังต้องให้เต็มมือหนึ่งก็หาได้โดยยากนี้แหละ แต่อาจกลายเป็นมหาเศรษฐีขึ้นมาได้เพราะความพากเพียรความอดทน ไม่ยอมตกเป็นทาสของความเกียจคร้าน ความท้อแท้หมดหวังหรือความคิดอย่างโง่ ๆ ที่จะก้าวที่เดียวให้ขึ้นบันไดขั้นสุดยอด หรือหวังจะเป็นเศรษฐีให้ได้ในวันเดียว โดยไม่ต้องทำอะไรให้เหนื่อยยาก อันเป็นการได้ตัวอย่างลอย ๆ...”

ผู้ละความเพียรเสีย คอยคิดแต่พึ่งโชคนั้น ย่อมไม่ผิดอะไรกับราชสีห์ที่ทำได้ด้วยหินซึ่งเขาดึงไว้หน้าปราสาทแมื่อกาก็จับที่ศีรษะได้...”

“ด้วยมือและเท้าอันเป็นสมบัติประเสริฐติดตัวมานี้ เขาอาจยืนอยู่ได้ในโลกโดยไม่พรั่นพรึงต่อความยากลำบากใด ๆ...”

“สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้สอนให้เห็นชีวิตเหมือนความฝันจะเป็นเรื่องดีหรือร้ายก็ตาม พอผ่านพ้นเป็นอดีตไปแล้วก็ไม่มีความเหลืออยู่เป็นขึ้นเป็นอันจริงจัง นอกจากจะย้อนไปในนิกทบทวนเล่นเท่านั้น อารมณ์ที่รื่นเรริงที่สุดหรือทุกข์ระทมที่สุด ซึ่งคนทั้งหลายนึกว่าเป็นของจริงแท้แน่นอนเฉพาะหน้านั้น พอผ่านพ้นไปแล้วก็ไม่มีความอะไรยิ่งไปกว่าความฝันเลย

ถ้าย่อชีวิตร้อยปีให้เหลือเพียงวันเดียว การที่คนเกิดมาเติบโตเป็นหนุ่มเป็นสาว มีสามีภรรยาบุตรธิดาแล้วก็แก่เฒ่า และในที่สุดก็ตายจากกันไปนั้น ก็ดูไม่ผิดอะไรกับสิ่งซ้ำๆ ซาก ๆ ที่วนเวียนเป็นรุ่น ๆ อยู่ทุก ๆ วัน เหมือนดวงอาทิตย์ขึ้นแล้วก็ตกไป แล้วก็ขึ้นมาอีก แล้วตกไปอีก

ถ้าอดีตเป็นของเหลวไหล ปัจจุบันซึ่งกำลังกลายเป็นอดีตก็จะถึงความเป็นของไม่จริงยั่งยืนไปด้วย แม้อนาคตซึ่งจะกลายมาเป็นปัจจุบัน แล้วจะกลายเป็นอดีตก็คงเช่นเดียวกัน...”

“...ใครจะสนใจในความงามตามธรรมชาติในขณะนี้หรือไม่ก็ตาม ดวงจันทร์ก็คงโคจรใกล้จะอัสดงไปทุกขณะ กระแสน้ำก็คงไหลลงไม่กลับหลัง ลมตะเกาะซึ่งพัดมาจากทิศทักษิณก็คงพัดต่อไปไม่เปลี่ยนแปลง”

พฤติกรรมมนุษย์มองจากทฤษฎีทางพุทธศาสนา

วศิน อินทสระ ชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมมนุษย์มองจากทฤษฎีของพุทธศาสนาเกี่ยวกับมนุษย์ว่า

3.1 มนุษย์คือใคร

ทุกคนน่าจะตอบตรงกันว่า มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งซึ่งมีอะไรหลาย ๆ อย่างเหมือนสัตว์โลกประเภทอื่น เช่น การกินอาหาร การนอน สัญชาตญาณในการหลบหลีกภัย และการสืบพันธุ์ สิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์โลกประเภทอื่น ๆ ก็คือ ธรรมซึ่งรวมเอาสติปัญญาไว้ด้วย

อริสโตเติล ว่า มนุษย์คือสัตว์ที่มีเหตุผล (Rational Being) เขาถือเอาเหตุผลเป็นแก่นแท้ของมนุษย์

ชาร์ท นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสว่า มนุษย์คือเสรีภาพ เขาถือเอาเสรีภาพเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ชาร์ทเห็นว่า เหตุผลจะไม่มีความหมายอะไรเลย ถ้ามนุษย์ไม่มีเสรีภาพชาร์ทเรียกมนุษย์ว่า Being-in the world

พระพุทธเจ้า ตรัสว่า คุณธรรมคือความรู้ดีและความประพฤติดีเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ (วิชชาจรณสมบรูณ์ โส โสภโง โทวมานุเส) มนุษย์จะเป็นผู้ประเสริฐหรือเลว ไม่

ใช่เพราะชาติตระกูล ยศศักดิ์ สมบัติแต่เพราะการกระทำของเขานั่นเอง คนทำเลวก็เป็นคนเลว ทำดีก็เป็นคนดี ความเลวความดีของมนุษย์ก็ตัดสินเป็นคราว ๆ ไป ต้องรู้จักตัดตอน ไม่ใช่ทำดีหนเดียวแล้วดีไปตลอดชาติ หรือทำเลวหนเดียวแล้วเลวไปตลอดชาติ เมื่อเรามองคนอื่นก็ควรมองอย่างนี้เพื่อความเป็นธรรมแก่ผู้อื่น

3.2 พฤติกรรมของมนุษย์

มนุษย์มีพฤติกรรมที่เด่น ๆ อะไรบ้าง?

พฤติกรรมที่เด่น ๆ ของมนุษย์จะนำมากล่าวในที่นี้เพียง 3 ประการก่อน คือ

1. มนุษย์มีพฤติกรรมขัดแย้ง เรามองดูไปรอบ ๆ บ้าน รอบ ๆ สังคมของเรา ประเทศของเรา. โลกของเราจะเห็นว่ามีความขัดแย้งอยู่ทั่วไป ไม่เรื่องใดก็เรื่องหนึ่งสาเหตุของความขัดแย้งพอประมวลลงได้เป็น 2 สาเหตุ คือ

ก. ผลประโยชน์ คือผลประโยชน์ขัดกันมองลงไปลึก ๆ ความโลภและความเห็นแก่ตัวกินส่วนทำให้คนขัดผลประโยชน์กัน ทำไมคนจึงต้องการผลประโยชน์? เพราะมนุษย์ต้องการความสุขที่เกี่ยวกับกามคุณยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทั้งคุณภาพและปริมาณ มนุษย์ไม่ได้ทำงานอย่างเดียว แต่มนุษย์ต้องการลาภ ยศ สรรเสริญ และสุขจากกามคุณยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย ความสุขอย่างนี้สนองได้ด้วยลาภยศหรือผลประโยชน์ มนุษย์จึงมีพฤติกรรมในทางแย่งชิงผลประโยชน์กันทั่วไปหมด

ถ้ามนุษย์หันเหความสนใจจากเรื่องลาภผล มาเป็นแสวงหาคุณธรรม และปัญญาก็จะไม่มีการขัดแย้งกัน เพราะสิ่งนี้เป็นสิ่งที่เราไม่ต้องการไปแย่งกับใครมิให้อย่างเหลือเพื่อ มนุษย์ไม่ต้องการเองถึงกับยึดยึดให้กันเสียด้วยซ้ำไป

ข. ทิฐิมานะ อหังการ หรือ ego ความทะนงตน ความยึดมั่นในความเห็นของตน ความรู้สึกว่าคุณเห็นของตนเท่านั้นถูก ของคนอื่นผิด บางทีก็อาจเจตนาใจอยู่บ้างเหมือนกันว่าความเห็นของเราอาจจะผิดแต่ด้วยมานะว่ามันเป็นความเห็นของเราอาจจะผิดแต่ด้วยมานะว่ามันเป็นความเห็นของเรา เพราะฉะนั้นต้องถูก เมื่อคนอื่นก็มีความรู้สึกอย่างนั้นเหมือนกัน จึงเกิดปะทะกันทางความเห็นขึ้น แล้วค่านิยมในสังคมคนไทยก็ยังไม่ค่อยดีในเรื่องนี้ กล่าวคือ

(1) เมื่อความเห็นไม่ตรงกันก็ถือว่าเป็นศัตรูกัน ไม่เป็นพวกเดียวกัน มองหน้ากันไม่สนิท

(2) ผู้น้อยต้องไม่มีความเห็นขัดแย้งกับผู้ใหญ่ ผู้น้อยจึงมักเจียมเนื้อเจียมตัว ไม่ค่อยจะกล้าพูดอะไรต่อหน้าผู้ใหญ่ แม้จะรู้ว่าถูกต้องและพูดด้วยความสุจริตใจ ครั้นแล้วผลเสียก็ตามมาอีกประการหนึ่ง คือ นิินทาลับหลัง ต่อหน้าไม่กล้าพูด ที่ผู้น้อยไม่กล้าพูดไม่ใช่เขาไม่อยากจะพูด แต่เขาคิดว่าพูดไปจะมีผลเสียกับตัวเองตามค่านิยมของสังคมไทย

มองลงไปลึกๆ สาเหตุของทิฐิมานะน่าจะมาจากชาติตระกูล ยศศักดิ์ ตำแหน่ง หน้าที่ ทรัพย์สิน วิชาความรู้ เพราะฉะนั้นในการสนทนาเพื่อหาข้อเท็จจริง ถ้าต้องการหาเหตุผลบริสุทธิ์ ผู้สนทนาหรือผู้สัมมนาจะต้องเอาสิ่งเหล่านี้ออกเสียก่อน ให้สนทนากันอย่างบัณฑิต บางทีเราต้องยอมแพ้อ้าง เพื่อชัยชนะในอนาคต และเป็นชัยชนะที่ยั่งยืน ไม่ใช่ชัยชนะบนความว่างเปล่า

2. พฤติกรรมมงาย แม้จะมีการศึกษาเล่าเรียนกันอย่างกว้างขวางและสูงมาก ละเอียดลึกซึ้งในบางแขนงวิชา แต่พฤติกรรมมงายก็มีได้หมดไปจากสังคมมนุษย์ เรื่องนี้เป็นเรื่องยิ่งใหญ่มากในพฤติกรรมของมนุษย์ตั้งแต่บรรพกาลมาจนบัดนี้ แม้ผู้ทำเช่นนั้นจะอ้างว่าเขามีเหตุผล แต่ก็ก็เป็นเหตุผลของคนฉลาด ไม่ใช่เหตุผลของผู้กล้าหาญ เผชิญหน้ากับความจริง ขอยกตัวอย่างสักเรื่องหนึ่ง เช่น เมื่อมีความเดือดร้อนเกิดขึ้นในครอบครัว แม้มนุษย์สมัยใหม่นี้จะโยนความคิดไปให้สิ่งลึกลับว่าเป็นผู้ทำให้ หาใช่ตนและพวกตนทำไม่ สิ่งที่ควรจะเป็นก็คือ พิจารณาเหตุผลในการกระทำของตนและผู้เกี่ยวข้องกับตน ว่ามีความผิดพลาดบกพร่องอะไรบ้างแล้วแก้ไขเสีย แทนที่จะไปสะเดาะเคราะห์แพง ๆ และไม่ทำให้อะไรดีขึ้น นอกจากเสียทรัพย์ หนี้สิน และปลอบใจตัวเอง หลอกหลวงตัวเอง และไปให้คนอื่นหลอกหลวง นี่เพียงเรื่องเดียวในหลาย ๆ ร้อยเรื่อง จะสอบเลื่อนขั้นก็ต้องไปถามหมอดูว่าจะได้หรือไม่ได้ ต้องเอาปากกาไปจุ่มน้ำมนต์ของหวงพ่อเสียก่อนอะไร ทำนองนี้มีมากมายจริง ๆ

รากของพฤติกรรมมงายนี้คือ โมหะ (illusion) ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความรู้ผิด ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดมิจาตัญญู ความเห็นผิด อันมีต้นตอมาจากอโยนิโสมนสิการ การไม่พิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญาอันแยบคาย จึงมองอะไรคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

เหมือนคนที่มองผ่านที่มีดสลัว ๆ เห็นตอไม้เป็นคนตะกุ่มอยู่ หรือเห็นกิ่งไม้เป็นมือผีแกว่ง
ไปมา พอแสงสว่างปรากฏก็เห็นตามเป็นจริง

วิธีแก้ไขพฤติกรรมมมายของมนุษย์ ก็คือเพิ่มพูนสติปัญญา สาดแสงสว่างคือ
ปัญญาให้เขา ไม่ใช่หลอกให้เขาโง่เพื่อเป็นผลประโยชน์แก่ตัว เพื่อจะหลอกลวงเขาได้ คำ
สอนต่าง ๆ ต้องเป็นไปเพื่อเพิ่มพูนปัญญา แม้จะสอนให้มีความเชื่อก็ต้องเป็นความเชื่อที่
ประกอบด้วยญาณสัมปยุต คือประกอบด้วยปัญญา มีเหตุผล โดยที่สุตการสอนศีลธรรมก็
ต้องให้เป็นศีลธรรมแบบนายน ไม่ใช่ศีลธรรมแบบทาส ศีลธรรมแบบนายนคือ จะประพฤติ
ศีลธรรมอันใดก็ต้องไตร่ตรองด้วยสติปัญญาแล้วว่าเป็นสิ่งมีประโยชน์แท้จริง ส่วนศีล
ธรรมแบบทาสนั้น สักแต่ว่าประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมา ถ้าสืบกันมาผิดก็ผิดต่อไปโดยไม่มี
ใครคิดแก้ไขหรือไม่กล้าแก้ไข จึงไม่ได้สาระอันแท้จริงของสิ่งที่ตนทำอยู่นั้น เหมือนคน
ต้องการน้ำมันแต่ไปค้นเอาจากเม็ดทราย ต้องการนมโคแต่ไปรีดเอาจากเขาโค ทำอะไร
หุหุราแวววาวแต่ภายนอก ไม่ได้สาระอันแท้จริง เสียเวลาเปล่า อุปมาให้ดูอีกอย่างหนึ่ง
เหมือนมีมิดอยู่ 2 เล่ม เล่มหนึ่งคมมากแต่ด้ามไม้ธรรมดา อีกเล่มหนึ่งด้ามทอง แต่ไม่คม
เลย ท่านผู้ต้องการใช้มีดท่านจะเลือกเล่มใด ในเมื่อสาระของมิดอยู่ที่ความคม ในชีวิตจริง
ของคนเรามีเรื่องทำนองนี้อยู่มาก คือไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นสาระแท้จริง อะไรเป็นเพียงสิ่ง
ประกอบ ซึ่งมันจะเป็นอะไรก็ได้ข้างมันเถอะ เช่น มิดจะเป็นด้ามทอง ด้ามงาหรือด้ามไม้
ธรรมดา ก็ไม่สำคัญ เพราะความสำคัญมันอยู่ที่ความคมของมิด คนส่วนมากที่เข้าใจผิดจึง
มัวไปเปลี่ยนด้ามมิด ชัดด้ามมิดให้แวววาว แต่ปล่อยให้ตัวมิดที่อืดและเป็นสนิมเกรอะกรัง

ในชีวิตคนเรา ใจเหมือนตัวมิด กายเหมือนด้ามมิด ใจเป็นสาระอันแท้จริงของ
คน กายเป็นเพียงเครื่องประกอบ เราเรียกว่าคนดีเพราะเขาใจดี เรียกว่าคนสูงเพราะใจเขา
สูง จึงควรสละเวลาให้กับเครื่องประดับ คือ ปัญญาและคุณธรรมต่าง ๆ แทนการสละเวลา
ส่วนใหญ่ให้กับเครื่องประดับกายซึ่งเป็นเพียงสิ่งประกอบ ถ้าได้ทั้งสองอย่างก็ยิ่งดี ฯลฯ

3. พฤติกรรมเกี่ยวกับการงาน

ว่าโดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์เราอยากทำงานหรือไม่อยากทำงาน? มนุษย์จะ
ไม่อยากทำหรืออยากทำก็ตาม แต่เขาถูกบังคับให้ทำงานโดยธรรมชาติ หรือกล่าวตามกฎ
ธรรมดาแล้วมนุษย์ถูกบังคับให้ทำงาน ไม่ใช่คนบังคับแต่เป็นกฎธรรมดาบังคับ ทำนอง
เดียวกับที่กฎธรรมดาบังคับให้คนต้องกิน ต้องขับถ่าย ต้องพักผ่อนนอนหลับ

กฎธรรมดาบังคับให้คนต้องทำงานด้วยเหตุผลอย่างน้อย 3 อย่างคือ

- (1) มนุษย์ต้องกิน
- (2) มนุษย์ต้องเคลื่อนไหวและ
- (3) มนุษย์ต้องพัฒนาตนเอง

ของกินเป็นวัตถุประสงค์ที่สิ้นเปลือง มนุษย์จึงต้องแสวงหาหรือทำให้เกิดขึ้น ถ้าไม่มีก็ต้องอดตาย มนุษย์จึงมีเจตจำนงในการมีชีวิตอยู่ หรือ The will to live จึงไม่ยอมอดตายง่าย ๆ นอกจากจะตั้งใจอดเพื่อจุดประสงค์อื่น เช่น ประท้วงรัฐบาล เป็นต้น

การเคลื่อนไหวอยู่บ่อย ๆ และสม่ำเสมอ ทำให้อวัยวะต่าง ๆ ทำงานได้ดีมีประสิทธิภาพและมีอายุยืนเป็นเจตจำนงอันหนึ่งของมนุษย์ที่ต่อการรักษาอายุให้ยืนนาน จึงต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อต่ออายุหรือคุ้มครองชีวิตของตน

ลักษณะทั้งสองอย่างนี้มีอยู่ในสัตว์โลกทั่วไป แต่มนุษย์มีประการที่สาม คือ ต้องการพัฒนาตัวเองให้ขึ้นสู่ระดับสูง เครื่องมือในการพัฒนาตนก็คือการทำงาน เขาจะรุ่งโรจน์หรือล้มเหลวก็อยู่ที่การทำงานที่เขาทำ การทำงานนั้นโดยทั่วไปเราไม่ได้ทำคนเดียว แต่เราต้องทำร่วมกับคนอื่น ความยุ่งยากอยู่ที่จุดนี้ เราจึงมักได้ยินคนบ่นอยู่เสมอ ๆ ว่า งานไม่ยุ่งเท่าไร แต่มันยุ่งที่คน ที่คนยุ่งก็เพราะมีกิเลส ตัณหาและมีความเห็นแก่ตัวเกินส่วน เพื่อให้ความยุ่งยากน้อยลงจึงต้องเห็นแก่ตัวให้น้อยลงและมุ่งทำงานเพื่อพัฒนาตนและสังคมให้มากขึ้น

ในการพัฒนาตนนั้น เบื้องแรกต้องค้นหาตัวเองให้พบเสียก่อนว่าเราคือใคร ยืนอยู่จุดไหน มีบทบาทอย่างไร ติบทของตนให้แตก เหมือนคนจะแสดงละครก็ต้องตีบทแตกจึงจะแสดงได้ดีสมบทบาทของตน

ผลของงานเป็นค่าที่แท้จริงของคน ไม่ใช่สิ่งอื่น ถ้าเขาทำงานยิ่งใหญ่ได้ แสดงว่าเขามีความยิ่งใหญ่อยู่ภายใน และสิ่งนี้ไม่จำเป็นต้องหมายถึงความยิ่งใหญ่ทางการงานในหน้าที่ของเขา อาจเป็นเหมือนเพียงนอตตัวหนึ่งของเรือเดินทะเลลำหนึ่ง แต่เป็นนอตที่มีคุณภาพ ปราศจากปัญหา แปลว่าเรือลำนั้นจะไม่จมเพราะนอตตัวนี้ เขาจะเป็นคนใหญ่หรือคนเล็กของสมาชิกของทีมงานในองค์กรของเขาก็ตาม แต่เขาเป็นได้ดีที่สุด มีประสิทธิภาพมากที่สุด เขาอาจจะเป็นเหมือนกระเบื้องแผ่นหนึ่งที่มุ่งหลังคาอยู่ แต่เป็นกระเบื้องที่ไม่แตก ไม่ร้าว ไม่ทะลุ หลังคาจะไม่ร้าวเพราะกระเบื้องแผ่นนั้น สมาชิกของ

ทีมงานในองค์กรต่างๆ ก็ทำนองเดียวกันนี้ ถ้าแต่ละคนทำคนให้มีคุณภาพสมกับ ตำแหน่งฐานะของตนแล้ว องค์กรนั้นจะมีประสิทธิภาพดีที่สุดในที่สุด

คนเราจะดีก็เพราะตั้งใจจะเป็นคนดีเป็นเบื้องต้น และทำดีตามความตั้งใจนั้นในท่ามกลาง ในที่สุดก็จะเป็นคนดี เป็นคนมีค่าของสังคมนั้น คนมีประโยชน์ก็เพราะตั้งใจจะทำประโยชน์ และพยายามทำตามความตั้งใจนั้น มีความพากเพียรบากบั่นมั่นคง มีสติรอบคอบ มีการงานสะอาด ไคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงทำ มีความสำรวมกายสำรวมจิตด้วยดี เป็นธรรมชาติวิบุคลิก คือมีชีวิตอยู่โดยธรรมโดยถูกต้อง และไม่ประมาท ทรัพย์ ยศ และไมตรี ย่อมเป็นของที่บุคคลเช่นนี้จะได้โดยไม่ยาก เขาจะมีความสุขในชีวิตประจำวันและเป็นความสุขที่มีคุณภาพดีด้วย ไม่ใช่ความสุขจากความเสเพล สำนะเลเทเมา อันไร้คุณภาพ ความสุขที่มีคุณภาพดีนี้เป็นแกนสำคัญของการประพฤติจริยธรรม ซึ่งผู้มุ่งความเจริญในการทำงาน จะต้องปลูกฝังหรืออบรมให้มีขึ้นในตนให้จงได้ มิฉะนั้นแล้วท่านจะเป็นที่พึ่งของเพื่อนร่วมงาน และแม้แต่ครอบครัวของท่านไม่ได้ ตัวท่านเองจะกลายเป็นปัญหาแก่ผู้อื่นเสียเอง

ต่อไปก็คือการรู้จักให้อภัยและความเสียสละ คนอยู่ด้วยกันย่อมมีการกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นธรรมดา ต้องรู้จักให้อภัยจึงจะเอาชนะความโกรธ ความขุ่นเคืองได้ มนุษย์เรายังมีความบกพร่อง ยังมีโลภ โกรธ หลงอยู่ ยังไม่ดีพร้อมทุกอย่าง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสว่า “คนที่ดีพร้อมทุกอย่างนั้นมีอยู่สองพวก พวกหนึ่งตายไปแล้ว อีกพวกหนึ่งยังไม่เกิด” นี้แสดงว่าเรา ๆ ท่าน ๆ ทั้งหลายนี้ ยังไม่ดีพร้อม ยังมีข้อผิดพลาดบกพร่อง มากหรือน้อยเท่านั้น เมื่อเป็นดังนี้เราจะทำอย่างไร ในการติดต่อเกี่ยวข้องกับผู้อื่นที่ยังมีความบกพร่อง คำตอบก็คือ ต้องให้อภัยในสถานการณ์ที่พอจะให้อภัยได้

ความโกรธของคนเรามักเกิดขึ้นเพราะการที่คนอื่นทำไม่ถูกใจเรา แต่เราไม่ค่อยนึกว่าที่เราทำ ๆ อยู่ นั้นเป็นที่ถูกใจของผู้อื่นหรือไม่ โดยเฉพาะในความโกรธปิ้งปึงของเรา คงไม่เป็นที่พอใจของใครเป็นแน่ เรามักโกรธเด็กที่ทำผิดพลาดโดยที่ในขณะที่นั้นเราไม่ได้นึกว่าแก่เป็นเด็ก เราโกรธคนใช้ที่เชื่อฟังต้องสั่งทุกอย่างจึงทำได้ บางอย่างสั่งแล้วก็ทำไม่ได้ ถึงทำได้ก็ไม่ใช่ว่าใจเราอยากให้ดี ข้างไม่มีมันสมองเอาเสียเลย เราลืมนึกไปว่า ถ้าแกมีสมองเฉลียวฉลาด จะมาเป็นคนใช้เราได้อย่างไร เรามักดูภรรยาหรือแม่ครัวว่าทำอาหาร

ไม่ถูกปาก ทั้ง ๆ ที่เขาพยายามที่สุดแล้ว เราลืมนึกไปว่า เขาทำให้เรากินทุก ๆ วัน 3 มื้อ จนไม่รู้จะทำอะไรอยู่แล้ว เขาบอกเราว่าอยากกินอะไรให้บอก เราก็บอกเขาว่าอะไรก็ได้ แต่พอเขาทำไม่ถูกปากเรา (เป็นบางวัน) เราก็จุนเจิวเกรี้ยวกราด ไปกินอาหารนอกบ้าน แม่บ้านกับคนครัวก็นั่งร้องไห้ พยายามทำตั้งแต่บ่าย 3 โมงจนค่ำเพื่อพ่อบ้านจะได้กิน อร่อย ชมสักคำหนึ่งคนครัวและแม่บ้านก็จะหายเหนื่อย

เรื่องให้อภัยนั้น เราต้องใช้ตั้งแต่ตื่นนอนเช้าจนกระทั่งเข้านอนกลางคืน ยิ่งเรามีเรื่องติดต่อกันเกี่ยวข้องกับคนมากเพียงไร เรายิ่งต้องเพิ่มอภัยธรรมขึ้นในใจมากเพียงนั้น

พูดถึงความโกรธ ว่าไปแล้ว เราโกรธเขาแต่ความร้อใจอยู่ที่เรา เหมือนเราจับไฟไปเผาคนอื่น ย่อมร้อนที่มือเราก่อน เมื่อทำร้ายเขาไม่ได้ ความอึดอัดคับแค้นก็ตกเป็นของเรา ยิ่งถ้าอีกฝ่ายหนึ่งมิได้นึกโกรธด้วยแล้ว ความเดือดร้อนก็เป็นของเราคนเดียว ไม่มีความสุข ดวงใจไม่แจ่มชื่น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้ฆ่าความโกรธเสียแทนการไปฆ่าคนอื่น เพราะธรรมคามีอยู่ว่า

ผู้ฆ่าย่อมได้รับการฆ่าตอบ (หนตี หนุตา หนุตาร์)

ผู้ชนะย่อมได้รับการชนะตอบ (เขตาร์ ลภเต ชย)

ผู้ค้าย่อมได้รับการค้าตอบ (อกโกสโก จ อกโกส)

ผู้ประทุษร้ายย่อมได้รับการประทุษร้ายตอบ (โรเสนตารญจ โรสโก)

ผู้บูชาย่อมได้รับการบูชาตอบ (ปุชโก ลภเต ปุช)

ผู้ให้ช่วยย่อมได้รับการให้ช่วยตอบ (วนทโก ปฐิวุนท)

ฯลฯ

พระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้า และบัณฑิตทั้งหลายทั้งในอดีตและปัจจุบันล้วนคนมากไปด้วยการให้อภัย ไม่ถือโกรธผู้ด่าตน ประทุษร้ายตน มีความสุขอยู่ด้วยการให้อภัยผู้อื่น

องค์พระพุทธเจ้าเองแม้ทรงบริสุทธิ์อย่างไรก็ไม่พ้นคนปองร้าย เช่น จิญจมาณวิกาใส่ความว่า นางมีท้องกับพระองค์ พระศาสดาตรัสเพียงว่า “น้องหญิงเรื่องนี้เธอและฉันเท่านั้นรู้ว่าจริงหรือไม่” และก็ทรงอภัยมิได้ทรงโกรธแค้นขัดเคือง แต่นางก็ปรากฏด้วยกรรมของตน

พระเทวทัต พระเจ้าอชาตศัตรู ร่วมกันวางแผนดำเนินการตามแผนนั้น เพื่อปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าตั้งหลายครั้ง แต่พระพุทธองค์ก็ทรงให้อภัย แน่نون การให้อภัยเป็นลักษณะของคนกล้าหาญและเชื่อมั่นในตนเองอย่างยิ่ง ทำไมเราจึงไม่ถือโทษเด็ก ๆ ที่ไม่ประสีประสา? คนใจสูงมาก ๆ ย่อมมองคุณใจต่ำประทุษร้ายตน เหมือนมองเด็กที่ไม่ประสีประสานั้น อย่างที่พระเชษฐากล่าวว่า เขาไม่รู้ว่าเขาได้ทำอะไรลงไป

นางอุตตรา อุบาสิกา ถูคนางสิริมาเอาน้ำมันกำลังเคียดครดศีรษะ ก็มีได้โกรธ ให้อภัย ในที่สุดนางสิริมากลับเคารพนับถืออย่างยิ่ง ถือเป็นตัวอย่างในทางปฏิบัติชอบของตน พระพุทธเจ้าทรงปรารภด้วยเหตุนี้ ตรัสว่า

1. ฟังชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ (อกุโกเชน ชินเ โกร)
2. ฟังเอาชนะความไม่ดีด้วยความดี (อสาธุ สาธุนา ชินเ)
3. ฟังเอาชนะความตระหนี่ด้วยการให้ (ชินเ กทริยิ ทาเนน)
4. ฟังเอาชนะคำหละหละด้วยคำจริง (สจฺ เจนาลิกวาทีน)

เช็คสเปียร์ มหากวีซึ่งได้รับยกย่องทั่วโลก กล่าวไว้ว่า

“อย่าก่อไปเผาศัตรูของท่าน เพราะมันจะเผาตัวท่านเองก่อนอย่างช้า ๆ”

ถ้าใครเป็นศัตรูกับเรา ก็จงอย่ายอมให้ศัตรูมีอำนาจเหนือเรา เหนือการนอนหลับอันเป็นสุข การกินอาหารอันอร่อย สมองอันปราบเปรี้ยวเฉียบแหลม ความคิดอันสุขุมรอบคอบ เพราะความโกรธแค้นของเรา

ใครเห็นแก่ตัว เอารัดเอาเปรียบสารพัด พุดอย่างโลภ ๆ ก็จงเลิกคบเขาเสีย แต่อย่าโกรธแค้นพยายาม เพราะความพยายามจะหันมาทำร้ายเราเองแทนการทำร้ายศัตรู

ใครพูดจาไม่ไพเราะหู แต่เจตนาเขาดี ก็จงคำนึงถึงเจตนาเขาเป็นประมาณและให้อภัย เพราะมนุษย์เรามีนิสัยไม่เหมือนกัน บางคนขวานผ่าซาก (น้ำเน่าศพกระเด็นถูกหัวเขาบ้างเหมือนกัน)

เราพยายามยึดมั่นในอุดมคติเพื่อความดีงามเพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมประเทศชาติ จนไม่มีเวลามานั่งคิดนอนคิดเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ

เราคิดเสียว่า มนุษย์ทุกคนย่อมได้รับผลร้ายจากกรรมของเขเอง กรรมชั่วจะลงโทษเขาเอง เราจึงไม่จำเป็นต้องเอาเวรของเขามาก่อเวรของเรา

การให้อภัยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญแก่จิตใจของผู้ให้อภัยเอง เมื่อใดมีความโกรธจงใช้
ขันติเมตตาและการให้อภัยเป็นเครื่องระงับ ความสุขสงบก็จะเป็นของเราเอง เรื่องอย่างนี้
ใครทำให้เราไม่ได้ เราต้องทำเอาเอง ช่วยเหลือตนเอง เพื่อความสดชื่นแจ่มใสของเรา จง
ชนะความโกรธด้วยการให้อภัย

โลกของเรา หมายถึง ชุมชนมนุษย์ เป็นที่รวมแห่งความยุ่งเหยิงสับสน ใครเข้าไป
ไปยุ่งกับโลกก็ต้องยุ่งเหยิงสับสนไปด้วย ถอยห่างจากโลกได้มากเท่าไรก็จะยิ่งปลอดภัย
เท่านั้น ข้าพเจ้าขอยืนยันความจริงข้อนี้ตลอดไป เมื่อใดเราเข้าไปยุ่งกับโลก เมื่อนั้นขอให้
เตรียมใจไว้เพื่อให้อภัยใครต่อใคร โดยไม่มีที่สิ้นสุด ขอให้ถือว่า การให้อภัยเป็นความสุข
ของเรา คนที่เราทำดีด้วยบางทีเขาก็ทำร้ายเราได้เหมือนกัน ท่านจะเลือกดำเนินชีวิต
อย่างไร ระหว่างการแก้แค้นประทุษร้ายตอบ กับ การให้อภัย

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงความเสียสละซึ่งตรงกันข้ามกับความอยากได้

บางคนกล่าวว่า ความอยากได้ ความต้องการเป็นสัญชาตญาณอย่างหนึ่งของ
มนุษย์ เริ่มต้นตั้งแต่ความต้องการอาหารของเด็กเล็ก ไปจนถึงความต้องการได้เกียรติอยาก
ให้สังคมยกย่อง และกระหายต่ออำนาจ (The will to power) ของบุคคลซึ่งเป็นผู้ใหญ่แล้ว
ยังเป็นผู้ใหญ่ด้วยกันก็ยิ่งแข่งขันกันในการแสวงหาอำนาจมากขึ้น จนต้องตัดรอนอีกฝ่าย
หนึ่งด้วยอุบายอันสกปรก โสมมก็มีอยู่เนื่อง ๆ

ความอยากได้นั้นมีลักษณะ “รับ” แต่ความเสียสละนั้นมีลักษณะ “ให้” จริงอยู่
มนุษย์เราย่อมมีความปรารถนาความต้องการอยู่เสมอ แต่จะพูดถึงในที่นี้ก็คือ ต้องการ
อะไร? และได้มาอย่างไร เราควรจะเสียสละกันอย่างไร?

ความอยากได้ปัจจัย 4 นั้นมีอยู่ทั่วไปในความรู้สึกของคนทุกคน เพราะเป็นของ
จำเป็นแก่การดำรงชีพ แต่การได้มันมาโดยทุจริตนั้นเป็นความเลว หากได้มันมาโดยธรรม
ก็ถือว่าเป็นความพยายามชอบ ทางพระพุทธศาสนามิได้ตำหนิ ความอยากได้ที่กล่าวถึงใน
ที่นี้น่าจะหมายถึงความมักได้ อันตรงกันข้ามกับนิสัยเสียสละ

คนมักได้ย่อมต้องการทุกอย่างทั้งที่จำเป็นแก่ตน ส่วนคนเสียสละก็ต้องการช่วย
เหลือผู้อื่นด้วยการเสียสละของตนเสมอไป แม้บางครั้งผลแห่งการเสียสละของเขามิได้คุ้ม
กับความเสียสละนั้นเลย เพราะผู้รับการเสียสละใจต่ำเกินไป มิได้เห็นคุณค่าแห่งการเสีย
สละที่อีกฝ่ายหนึ่งทำให้

ประเทศชาติใดมีคนมักได้เห็นแก่ตัวมากประเทศนั้นไม่เจริญ อยู่กันอย่าง
แร้นแค้นสกปรก ได้รับการดูหมิ่นจากคนทั่วโลก ใครคบเข้าก็รังเกียจเกลียดชัง แล้วถอย
ห่างออกไป ไม่ยอมคบอีกเลย ส่วนคนชาติใดมีนิสัยเสียสละไม่เห็นแก่ตัว ชาตินั้นยอม
เจริญรุ่งเรือง เป็นที่นับถือของชาติทั้งหลายอื่น

ญี่ปุ่นเป็นชาติอันเป็นที่หนึ่งในเอเชียไม่มีใครสู้ได้แม้ยุโรป อเมริกาเอง ญี่ปุ่นก็
ไม่แพ้ใคร เพราะคนชาติโดยความเป็นจริงแล้ว ญี่ปุ่นขาดทรัพยากรธรรมชาติ (Natural
Resources) อยู่มากที่สุด แต่ญี่ปุ่นมิได้ขาดทรัพยากรบุคคล (Human Resources) ญี่ปุ่นมี
คนดีมากกว่าประเทศชาติเขาจึงเจริญรุ่งเรือง ไม่มีใครกล้าดูหมิ่นคนญี่ปุ่นและชาติญี่ปุ่นเลย

ประชาชนเขาเสียสละ เห็นแก่ประเทศชาติและประโยชน์สุขส่วนรวมยิ่งกว่า
ส่วนตน คนมีความรู้ ให้ความรู้ไปในทางเกิดประโยชน์แก่ชาติเป็นส่วนใหญ่ ความเสื่อม
หรือความเจริญของประเทศชาติอยู่ที่ตัวบุคคลเป็นสำคัญ ชาติใดมีคนดีมาก ชาตินั้นต้อง
เจริญ ชาติใดเสื่อมกระเจองง่อย มีสภาพน่าทุเรศเวทนา แสดงว่าคนในชาติไม่ดี นี่เป็น
ข้อตัดสินที่แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลงแปรผัน ท่านลองคิดดูเถิด ชาติที่เจริญได้ ประเทศที่
สวยงามสะอาดได้เพราะคนชาติทั้งนั้นถ้าคนไม่ดี ถึงปลูกตึกให้อยู่อย่างดีมันก็ทำสกปรก
หมด เหมือนสร้างวังให้ลึงอยู่ ไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควร

เมื่อเสร็จสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ญี่ปุ่นแพ้สงครามอย่างยับเยิน น่าจะกะปลก
กะเปลี้ยไปอีกสักร้อยปี แต่ภายในเวลา 20 ปีเท่านั้น ญี่ปุ่นฟื้นขึ้นมาเหมือนปาฏิหาริย์ ถ้า
เป็นคน ญี่ปุ่นน่าจะต้องพิจารณาไปตลอดชาติ แต่กลับเป็นนุรุษที่แข็งแรงที่สุดในเอเชียอีก
เพราะอะไร เพราะทรัพยากรบุคคล (Human Resources) เขาดีเหลือเกิน มีค่านิยมที่ดีใน
ตัวสูงมาก เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศอย่างยิ่งยวด ญี่ปุ่นเป็นชาติที่มีคนมีน้ำใจ
เสียสละอย่างสูง

ทำอย่างไรเราจะปลูกฝังคนของเราให้ใกล้เคียงญี่ปุ่นได้ คนที่ไปเรียนเมืองนอก
มาได้คิดแต่อัตราเงินเดือนและตำแหน่งหน้าที่ในราชการ ทำอย่างไรจะได้ปลูกฝังคนของ
เราให้เห็นตนไม่สำคัญเท่าผลงานของตน คือให้เห็นตนเองมีความสำคัญน้อยกว่าผลงาน
อันจะเหลืออยู่เป็นประโยชน์แก่สังคมและชาติของตน เห็นความโอ้อำหุหรหาในทางมิ
ชอบ เป็นความเลวอันตนพึงรังเกียจ ถ้าคนมีความรู้ผ่านเมืองนอกเมืองนา หมกมุ่นครุ่นคิด
แต่ความเจริญรุ่งเรืองส่วนตนเพียงประการเดียวแล้ว เขาก็มีค่าอะไรต่อสังคมเราบ้าง มี

โอกาสทุจริตคดโกงเขาก็เอาเหมือนกัน ถ้าอย่างนี้แล้วจะไม่ละอายตาสีดาสาขายมียายมาที่
ทำอะไรไหนอยู่บ้างหรือ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยมีพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ลงวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2441 ว่า

“ต่อไปภายหน้า ถ้าคนที่ได้เล่าเรียนคงจะประพฤติตัวดีกว่าคนที่ไม่ได้เล่าเรียน
นั้นหาถูกไม่ คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินตาม คงจะหันไปหาทางทุจริตโดยมาก ถ้ารู้
น้อยก็โกงไม่ค่อยคล่องตาโกงไม่สนิท ถ้ารู้มากคงโกงคล่องขึ้นและโกงพิสดารมากขึ้น”

พระองค์ตรัสว่า “คนที่ไม่มีธรรมเป็นเครื่องดำเนินตาม...”

เห็นแล้วหรือไม่ ความเป็นคนนั้นมาจากกรรมปราศจากกรรมแล้วหันไปหา
ทุจริต ทุจริตมากขึ้นเป็นมะเร็งของประเทศชาติ ทำให้สังคมเป็นอัมพาตไป

“หากชาติย่อยยับอัปจน บุคคลจะสุขอยู่อย่างไร” นี่คือพระราชนิพนธ์ของพระ
บาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเป็นชาตินิยม และต้องการให้ประชาชนชาว
สยามเห็นแก่ชาติดีกว่าความสุขของตนเพียงคนเดียว หรือพวกพ้องของตนเพียงเล็กน้อย
เราจะปลุกฝังอย่างไรให้คนของเรามีความซื่อสัตย์สุจริต บูชาอุดมคติยิ่งกว่าเงินตรา มีชีวิต
อยู่ทางทุจริตนั้นตายดีกว่า เพราะความตายไม่ใช่ความชั่วร้ายเสียหายอะไร

สรุปความ

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมของมนุษย์กับงานนั้นมีความผูกพันอย่าง
มันคงมาก เพราะมนุษย์อยู่ด้วยการงาน ในการทำงานนั้นเราจะต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น และใน
การเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เราจะต้องให้อภัยและเสียสละ ไม่เห็นแก่ได้ ไม่เห็นแก่ตัว พยายาม
ทำลายธรรมชาติแห่งความเห็นแก่ตัวลงไปให้มากที่สุด

พฤติกรรมที่เลวร้ายของมนุษย์นั้น เมื่อสาวไป ๆ ก็เจอพบต้นตอ คือ ความโลภ
บ้าง ความโกรธบ้าง ความหลงบ้าง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าเป็นอกุศลมูล คือราก
เหง้าแห่งอกุศล เมื่อ 3 อย่างนี้เจริญอยู่ พฤติกรรมอันเป็นบาปอกุศลอื่นๆ ก็จะเจริญตาม
ขึ้นมา

ส่วนพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์นั้น เมื่อสาวไป ๆ ก็เจอพบต้นเหตุเหมือนกัน นั่น
คือ ความไม่โลภบ้าง ความไม่โกรธบ้าง ความไม่หลงบ้าง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาแสดง

ว่าเป็นกุศลมูล รากเหง้าแห่งกุศล เมื่อ 3 อย่างนี้เจริญอยู่ บุญกุศลอย่างอื่น ๆ ก็ย่อมเจริญตามขึ้นมา

ด้วยเหตุนี้ เพื่อลดพฤติกรรมส่วนชั่ว พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ลดต้นเหตุของมัน คือ โลก โกรธ หลง และเพื่อพัฒนาพฤติกรรมส่วนดีของมนุษย์ ท่านจึงสอนให้อบรมให้มาก ทำให้มากซึ่งความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง

พฤติกรรมขัดแย้งก็ดี พฤติกรรมมงามอันคิดเป็นสันดานมนุษย์มาก็ดี สามารถทำลายเสียได้ด้วยธรรม คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงนี้เอง หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า สามารถกำจัดพฤติกรรมอันไม่พึงปรารถนานั้นเสียได้ ด้วยความเสียสละ (จาคะ) เมตตา กรุณา และปัญญา สังคมมนุษย์อยู่ในกำมือของมนุษย์ สังคมจะเป็นอย่างไรก็สุดแล้วแต่มนุษย์ในสังคมนั้นเป็นคนอย่างไร พฤติกรรมของเขาย่อมแสดงถึงนิสัย อุปนิสัย อันเป็นส่วนลึกของเขา การขัดเกลาจิตใจให้ดีด้วยธรรม คือความเสียสละ เมตตา กรุณา และปัญญา จึงเป็นเป้าหมายสำคัญแห่งการพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์

คุณธรรมสำหรับนักบริหาร

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฑมฺมจิตฺโต) ให้ความสนใจเกี่ยวกับนักบริหารว่านักบริหารควรจะสร้างคุณธรรมอย่างไร โดยอ้างถึงพระพุทธประวัติ ดังนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่าโรคมี 2 อย่างคือ โรคทางกาย (กายิกโรค) และโรคทางจิตวิญญาณ (เจตสิกโรค) พระองค์ทรงประกาศคำสอนเพื่อรักษาโรคทางจิตวิญญาณ และได้รับยกย่องจากพระสาวกว่าเป็นนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญรักษาโรคของชาวโลกทั้งปวง (สัพพโลกตักิจจ โภ) ยาที่พระองค์ทรงใช้รักษาโรคก็คือธรรมโอสธ

ในครั้งพุทธกาล โครป่วยเป็นโรคทางจิตวิญญาณใด พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสำหรับรักษาโรคนั้น การฟังธรรมได้ผลชะงัดนัก แต่ในสมัยปัจจุบันที่พระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานไปนานแล้ว เหลือไว้แต่ธรรมโอสธจำนวน 84,000 พระธรรมชั้นหนึ่งในพระไตรปิฎก ใครจะนำธรรมโอสธไปใช้คงต้องเลือกขนานที่เหมาะสมกับโรคทางจิตวิญญาณที่รุมเร้าตน เช่นเดียวกับคนที่ เป็นโรคทางกายก็ต้องเลือกใช้ยาที่เหมาะสมกับโรคของตนเพราะ “ลงเนื้อชอบลงยา”

การรู้จักเลือกสรรมโอสถที่เหมาะสมไปใช้ในชีวิตเรียกว่า รั้มนานุรั้มนปฏิบัติ แปลว่าปฏิบัติธรรมน้อยให้คัลลัยธรรมใหญ่ หมายความว่า ปฏิบัติข้อธรรมที่สอดคล้องกับ จุดมุ่งหมายของเรา เช่นถ้าเป้าหมายของเราคือเป็นเศรษฐี เราต้องปฏิบัติธรรมที่เรียกว่า “หัวใจเศรษฐี” หรือที่กฎฐั้มนมีกั้ตลประ โยชนั้ 4 ประการ ถ้าเราต้องการความสำเร็จในชีวิต เราต้องปฏิบัติธรรมคืออิทธิบาท 4 ประการ

การเลือกข้อธรรมมาปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่เราต้องการเช่นนี้ จัดเป็นการ ประยุกต์ธรรมมาใช้ประโยชน์ในชีวิตจริง คำถามที่ตามมาคือเมื่อเราตั้งเป้าหมายว่าจะเป็น นักบริหารที่เก่งและดี เราควรปฏิบัติข้อธรรมอะไรบ้าง

4.1 หน้าที่ของนักบริหาร

เพื่อตอบคำถามนี้ เราต้องทราบก่อนว่า นักบริหารทำหน้าที่อะไรจากนั้น เราจึง จะสามารถกำหนดข้อธรรมที่ช่วยให้นักบริหารปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หน้าที่ของนักบริหารปรากฏอยู่ในคำจำกัดความที่ว่า “การบริหารหมายถึงศิลปะ แห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น” นักบริหารมีหน้าที่วางแผน จัดองค์การ สั่งการ และควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกันเพื่อ บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

กล่าวโดยสรุป หน้าที่ของนักบริหารมีอยู่ 5 ประการตามอักษรภาษาอังกฤษทั้ง ห้าคือ POSDC ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) หมายถึงการกำหนดนโยบายและมาตรการอันเป็น แนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ มีรายละเอียดที่เรียกว่า โครงการประกอบด้วย
2. การจัดองค์การ (Organizing) คือการกำหนดตำแหน่งสายบังคับบัญชาใน องค์การว่ามีตำแหน่งอะไรบ้าง แต่ละตำแหน่งมีอำนาจหน้าที่เช่นไร ใครสั่งการใดเป็นต้น
3. การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing) หมายถึงสรรหาบุคลากรมาบรรจุแต่งตั้งใน ตำแหน่งที่กำหนดไว้ตามหลักแห่งการใช้คนให้เหมาะกับงานที่กำหนดไว้ตามหลักการใช้ คนให้เหมาะกับงาน
4. การสั่งการ (Directing) คือกำกับและสั่งการให้แต่ละฝ่ายได้ปฏิบัติงานตาม แผนที่วางไว้

5. การควบคุม (Controlling) คือการติดตามดูว่าแต่ละฝ่ายปฏิบัติงานไปถึงไหน มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นที่ใด และที่สำคัญคือการป้องกันไม่ให้อ่อหย่อนต่อหน้าที่ ละทิ้งหน้าที่หรือทุจริตต่อหน้าที่

แม้ว่าหน้าที่ของนักบริหารทั้ง 5 ประการจะถูกกำหนดโดยวิชาการบริหารสมัยใหม่แล้วก็ตาม แต่เมื่อว่ากันทางปฏิบัติแล้ว คนไทยเราก็บริหารบ้านเมืองแบบนี้มานานแล้ว หน้าที่ของนักบริหารปรากฏชัดเจนในการปฏิบัติขององค์การสมัยโบราณ ดังเช่นความตอนหนึ่งของเรื่องสังข์ทอง

เมื่อรจนานเลือกคู่ได้เจ้าเงาะ ท้าวสามลต้องการให้รจนานและเจ้าเงาะ ไปอยู่กระท่อมปลายนา จึงเรียกขุนหมื่นมาสั่งความว่าต้องสร้างกระท่อมปลายนาให้เสร็จภายใน 7 วัน ขุนหมื่นเป็นนักบริหารที่ดี เขาวางแผนว่าจะสร้างกระท่อมอย่างไรและโดยวิธีใด จากนั้นก็จัดองค์การและบรรจุบุคลากรไว้ในตำแหน่งต่างๆ เพื่อช่วยกันสร้างกระท่อมปลายนาให้เสร็จตามเป้าหมาย เมื่อถึงตอนสั่งการ ขุนหมื่นกล่าวว่า

“นายมีโก่นไผ่   นายใจซุดหลุม
นายชันนายซุ่ม   คุ่มกัน ไปเกี่ยวแฝก
เสร็จแล้วกลาเสา   เอาไว้ย้ายแยก
เลิกงานข้าจะแจก   ของแปลกแปลกให้กิน”

ในฐานะนักบริหาร ขุนหมื่นทำหน้าที่ทุกอย่างตั้งแต่วางแผน จัดองค์การ แต่งตั้งบุคลากรและสั่งการในตอนสั่งการยังอัดฉีดพนักงานด้วยว่า ถ้าทุกคนทำงานเสร็จแล้วเขาจะแจกของแปลกให้รับประทาน

การบริหารสมัยโบราณมีกระบวนการครบทุกประการก็จริง แต่ก็มีหลักฐานว่ายังอ่อหย่อนในเรื่องการควบคุม เมื่อควบคุมไม่ดีจึงมีการรั่วไหลหรือการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง เรื่องเหล่านี้เป็นปัญหาเรื้อรังในสังคมไทยที่มีมานานแล้ว ถึงขนาดโคลงโลกนิติได้บันทึกเอาไว้ว่า

สวนสัตว์แห่งหนึ่งได้เสือโคร่งมาหนึ่งตัว ทางผู้บริหารระดับสูงของสวนสัตว์ตั้งงบประมาณอาหารเสือตัวนั้นเป็นเงินหนึ่งบาทต่อวันตามค่าเงินในสมัยนั้น เมื่อคนเลี้ยงเสือได้เบิกเงิน 1 บาท ไปซื้อเนื้อมาเลี้ยงเสือแต่ละวัน เขาได้ขยอกเงินค่าอาหารเสือไป 1 สลึง เสือได้กินเนื้อราคา 75 สตางค์ ต่อวัน เสือไม่อ้วน ผู้คนมาชมสวนสัตว์เห็นเสือไม่

อ้วนจึงร้องเรียนไปยังผู้อำนวยการสวนสัตว์ว่าตั้งงบประมาณค่าอาหารเสือน้อยไป ผู้
ผู้อำนวยการจึงส่งผู้ตรวจการไปตรวจ ผู้ตรวจการคนนั้นไปตรวจแล้วรู้ความจริงว่ามีการยัก
ยอกเงินไป 1 สลิง เขาจึงขอเงินค่าปิดปากอีก 1 สลิง สถานการณ์ยิ่งเลวร้าย เพราะคน 2
คน ยักยอกไป 2 สลิง เหลือค่าอาหารวันละ 2 สลิงเท่านั้น เสือจึงผอมลงไปอีก ต่อมาผู้
รายงานว่ามีเสือผอมลง ๆ ผู้อำนวยการจึงส่งผู้ตรวจการระดับสูงไป ผู้ตรวจการคนนี้ไป
ตรวจได้ 3 วัน รู้ความเรื่องทุจริตจึงขอแบ่งเงินค่าปิดปากอีก 1 สลิง คน 3 คนยักยอกไป 3
สลิง เสือเหลือค่าอาหารหนึ่งสลิงจึงผอมเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก นอนหายใจระรวย มีคน
รายงานไปที่ผู้อำนวยการสวนสัตว์ว่า ทำไมยังตรวจสถานการณ์ของเสื่อยังย่ำแย่ ผู้อำนวยการ
จึงส่งผู้ตรวจการระดับสูงสุดไปตรวจเหตุการณ์ ผู้ตรวจการคนนี้ไปได้ 3 วัน เสือตาย
เพราะเขาไปขอแบ่งสลิงสุดท้ายเป็นค่าปิดปาก ดังโคลงโลกนิติที่ว่า

เบิกทรัพย์วันละบาทชื่อ	มังสา
นายหนึ่งเลี้ยงพยัคฆมา	ไปอ้วน
สองสามสี่นายมา	กำกับ กันแฮ
บังทรัพย์สี่ล้านถ้วน	บาทสิ้นเสือดาย

โคลงโลกนิติบทนี้แสดงว่า ปัญหาเรื่องการทุจริตคอร์รัปชันเป็นเรื่องเก่ามีมานาน
แล้วในสังคมไทย นักบริหารต้องปฏิบัติธรรมข้อใดจึงจะแก้ปัญหานี้ได้

ยิ่งไปกว่านั้น การทำงานร่วมกันของคนหมู่มากก็มักมีความขัดแย้งในองค์กร
คนเก่งทั้งหลายตั้งหน้าขัดขากันเอง นักบริหารต้องสามารถจูงใจคนเก่งให้ปรองดองกัน
และพร้อมใจกันทำงานให้บรรลุผลตามเป้าหมายเข้าทำนองที่ว่า “ผลัดกันดี ดีทุกคน ชิง
กันไม่ไม่ดีสักคน” คนไทยจะทำงานเป็นทีมได้ดีขึ้นถ้ามีนักบริหารที่ดีคอยกำกับดูแล

4.2 คุณลักษณะของนักบริหาร

นักบริหารจะทำหน้าที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ถ้ามีคุณลักษณะ 3 ประการ ดังที่
พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ทุศยปาปณิกสูตร ดังนี้

1. จักขุมา หมายถึง มีปัญญามองการณ์ไกล เช่นถ้าเป็นพ่อค้าหรือนักบริหาร
ธุรกิจต้องรู้ว่าซื้อสินค้าที่ไหนได้ราคาถูกแล้วนำไปขายที่ไหนจึงได้ราคาแพง ในสมัยนี้
ต้องรู้ว่า หุ้นจะขึ้นหรือจะตก ถ้าเป็นนักบริหารทั่วไป ต้องสามารถวางแผนและฉลาดใน

การใช้คน คุณลักษณะข้อแรกนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill คือความชำนาญในการใช้ความคิด

2. วิรุโธ หมายถึง จัดการธุระได้ดีมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น พ่อค้าเพชร ต้องคู่ออกกว่าเป็นเพชรแท้หรือเพชรเทียม แพทย์หัวหน้าคณะผ่าตัดต้องเชี่ยวชาญการผ่าตัด คุณลักษณะที่สองนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือความชำนาญด้านเทคนิค

3. นิสสยสัมปันโน หมายถึง ฟังพาทอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี เช่น พ่อค้าเดินทางไปค้าขายต่างเมืองก็มีเพื่อนพ่อค้าในเมืองนั้น ๆ ให้ที่พักอาศัยหรือให้กู้ยืมเงินเพราะมีเครดิตดี นักบริหารที่ดีต้องผูกใจคนไว้ได้ คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก “นกไม่มีขน คนไม่มีเพื่อน ขึ้นสู่ที่สูงไม่ได้” ข้อนี้ตรงกับคำว่า Human relation Skill คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

คุณลักษณะทั้งสามประการมีความสำคัญมากน้อยต่างกัน นั้นขึ้นอยู่กับระดับของนักบริหาร ถ้าเป็นนักบริหารระดับสูงที่ต้องรับผิดชอบในการวางแผนและควบคุมคนจำนวนมาก คุณลักษณะข้อที่ 1 และข้อที่ 3 สำคัญมาก ส่วนข้อที่ 2 มีความสำคัญน้อย เพราะเขาสามารถใช้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความชำนาญเฉพาะด้านได้

สำหรับนักบริหารระดับกลาง คุณลักษณะทั้งสามข้อมีความสำคัญพอ ๆ กัน นั่นคือ เขาต้องมีความชำนาญเฉพาะด้านและมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา ในขณะเดียวกันเขาต้องมีปัญญาที่มองภาพกว้างและไกล เพื่อเตรียมตัวสำหรับขึ้นเป็นนักบริหารระดับสูง นักบริหารระดับกลางบางคนไม่ได้เตรียมตัวให้พร้อมในด้านสติปัญญา เมื่อขึ้นสูงก็ถูกผู้ใต้บังคับบัญชานินทาว่า “โง่แล้วยังขยัน” เหมือนกับภาษิตอังกฤษที่ว่า “สติงชาติลิ่งยังปีนสูงขึ้นไปเท่าไร คนก็รู้ว่าเป็นลิงมากขึ้นเท่านั้น”

สำหรับนักบริหารระดับกลางที่ต้องลงมือปฏิบัติงานร่วมกับพนักงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดนั้น คุณลักษณะข้อที่ 2 และที่ 3 คือมนุษยสัมพันธ์ความชำนาญเฉพาะด้านสำคัญมาก แต่กระนั้น เขาก็ต้องพัฒนาคุณลักษณะข้อที่ 1 คือ ปัญญาเอาไว้เพื่อเตรียมเลื่อนสู่ระดับกลางต่อไป

ขงจื้อเตือนว่า “อย่าหวังว่าใครไม่รู้ว่าท่านเก่ง หรือมีความสามารถ จงหวังแต่ว่าสักวันหนึ่งเมื่อคนเขายกย่องหรือเลื่อนตำแหน่งท่าน ท่านมีความเก่งและความสามารถสมกับที่เขายกย่องหรือเลื่อนตำแหน่งหรือเปล่า”

4.3 วิธีการบริหาร

นอกจากนักบริหารที่ดีจะต้องมีคุณลักษณะสามประการดังกล่าวมาแล้ว สไตล์หรือวิธีการบริหารก็เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการบริหาร นักบริหารที่มีคุณลักษณะทั้งสามประการอาจใช้วิธีบริหารงานที่ตนเคยชิน วิธีการบริหารต่าง ๆ พอสรุปได้เป็น 3 ประการตามนัยแห่ง อธิปไตยสูตร ดังนี้

1. อัตตาธิปไตย หมายถึง การถือตนเองเป็นใหญ่ นักบริหารที่เป็นอัตตาธิปไตยถือตนเองเป็นศูนย์กลางของการตัดสินใจ เขาเชื่อมั่นตนเองสูงมาก คิดว่าตัวเองฉลาดกว่าใครจึงไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของใคร เขาไม่อดทนต่อการวิพากษ์วิจารณ์ เขานิยมใช้พระเดชมากกว่าพระคุณ เมื่อบริหารงานนาน ๆ ไป จะไม่มีคนกล้าคัดค้านหรือทัดทานลงท้ายนักบริหารประเภทนี้มักเป็นเผด็จการ วิธีการบริหารแบบนี้ทำให้ได้งานแต่เสียคน นั่นคือ งานเสร็จเร็วทันใจนักบริหาร แต่ไม่ถูกใจคนร่วมงาน เขาผูกใจคนไม่ได้ เขาได้ความสำเร็จของงานแต่เสียเรื่องการครองใจคน

2. โลกาธิปไตย หมายถึง การถือคนอื่นเป็นใหญ่ นักบริหารประเภทนี้มีวิธีทำงานที่ตรงกันข้ามกับประเภทแรก นั่นคือ นักบริหารโลกาธิปไตยไม่มีจุดยืนเป็นของตัวเอง เขาขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่สามารถตัดสินใจอะไร ถ้านั่งเป็นประธานอยู่ในที่ประชุม เขาจะฟังทุกฝ่ายก็จริง แต่เมื่อฝ่ายต่าง ๆ พูดขัดแย้งกัน เขาจะไม่ตัดสินใจชี้ขาด แต่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายทุ่มเถียง ทะเลาะกันเอง ใครเสนอความคิดอะไรมา เขาเห็นคล้อยตามด้วยจนไม่ยอมตัดสินใจเด็ดขาดไปว่า ฝ่ายไหนถูกหรือผิด ในที่สุดลูกน้องต้องวิ่งเต้นเข้าหานักบริหารประเภทนี้อยู่เรื่อยไป ผลลงเอยด้วยลูกน้องดีกันเองเพราะนักบริหารไม่ยอมวินิจฉัยชี้ขาดว่าจะทำตามข้อเสนอของใคร นักบริหารประเภทนี้ได้คนแต่เสียงาน นั่นคือทุกคนชอบเขาเพราะเขเป็นคนอ่อนผู้ไม่เคยตำหนิใคร ลูกน้องจะทำงานหรือทิ้งงานก็ได้ เขาไม่กล้าลงโทษ เขาสุภาพกับทุกคน แต่องค์การวุ่นวายไร้ระเบียบ และไม่มีผลงาน

3. ธรรมาธิปไตย หมายถึงการถือธรรมหรือหลักการเป็นสำคัญและยึดเอาความสำเร็จของงานเป็นที่ตั้ง เพื่อทำงานให้สำเร็จ เขายินดีรับฟังคำแนะนำจากทุกฝ่ายซึ่งรวมทั้งคนที่ไม่ชอบเขาเป็นส่วนตัว เขาแยกเรื่องงานออกจากความขัดแย้งส่วนตัว เขาขอมองเพื่อศึกษาความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ ดังที่ สมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ (ดิศฺฐสมฺหาเถร) นิพนธ์ไว้ว่า

โง่ไม่เป็นเป็นใหญ่อยากฝากให้คิด

ทางชีวิตจะรุ่งโรจน์โตติดผล

ต้องรู้ใจรู้ฉลาดปราดเปรื่องตน

โง่สืบหนัดดีกว่าแบ่งเก่งเดียวเดียว

นักบริหารประเภทนี้เดินทางสายกลาง คือใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ ใครทำดี
ต้องให้รางวัล ใครทำชั่วต้องลงโทษ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

นิกุณฺณเห นิกุณฺหาราหิ

กำราบคนทีควรกำราบ

ปกุณฺณเห ปกุณฺหาราหิ

ยกย่องคนที่ควรยกย่อง

การบริหารเช่นนี้ทำให้ได้ทั้งคนและงาน นั่นคือ งานสำเร็จเพราะทุกคนมีโอกาส
แสดงความสามารถนักบริหารจะเปิดโอกาสให้คนที่ตนไม่ชอบได้ทำงานด้วย ถ้าเขาคณ
นั้นมีฝีมือ ดังกรณีของพระเดชพระคุณพระธรรมมหาวิธานุวัตร เจ้าอาวาสวัดไร่จิงรูป
ปัจจุบัน ใช้ทุกฝ่ายทำงานให้ท่านซึ่งรวมถึงกลุ่มคนที่วิพากษ์วิจารณ์ท่าน ท่านกล่าวว่า
“ใครจะด่าว่าเราบ้างก็ไม่เป็นไร ข้อสำคัญขอให้เขาทำงานให้เราก็ก้าวกัน”

4.5 ธรรมเพื่อการบริหาร

วิธีบริหารงานที่ดี คือ ธรรมาธิปไตยที่ใช้ทั้งพระเดชและพระคุณซึ่งทำให้ได้ทั้ง
น้ำใจคนและผลของงาน นักบริหารแบบธรรมาธิปไตยยึดธรรมเป็นหลักในการบริหาร
เขามีธรรมที่เรียกว่าผละ 4 ประการ อยู่ในใจ คือ

1. ปัญญาผละ กำลังความรู้หรือความฉลาด
2. วิริยผละ
3. อนวัชชผละ กำลังการงานที่ไม่มีโทษหรือความสุจริต
4. สังคหผละ กำลังการสงเคราะห์ หรือมนุษยสัมพันธ์

ผละหรือกำลังแห่งคุณธรรมทั้ง 4 ประการ ช่วยให้นักบริหารปฏิบัติหน้าที่อย่าง
มีประสิทธิภาพ กล่าวคือ นักบริหารจะสามารถวางแผน จัดองค์การ แต่งตั้งบุคลากร สั่ง
การและควบคุมได้ดีต้องมีความฉลาด ขยัน สุจริตและมนุษยสัมพันธ์ ยิ่งเขามีคุณธรรมทั้ง

4 ข้อมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งทำงานได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น ตรงกันข้าม ถ้าใครคนใดขาดคุณธรรมทั้ง 4 ประการ แม้เพียงบางข้อเขาก็เป็นนักบริหารที่ดีไม่ได้

นักบริหารต้องเป็นคนฉลาดรอบรู้และขยันขันแข็ง เรื่องนี้เข้าใจได้ง่ายว่าเพราะเหตุใดคนโง่และเกียจคร้านเป็นนักบริหารเมื่อใดก็พาให้องค์กรล่มจมเมื่อนั้น

คนบางคนมีทั้งความฉลาดและความขยัน แต่เขาก็ไม่ได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นนักบริหาร เมื่อสอบถามแล้วก็ได้รับคำอธิบายจากผู้ใหญ่ว่า “คนคนนี้จะไร ๆ ก็ดี หรอก เสียอยู่อย่างเดียว คือเลว เขาเป็นคนที่ฉลาดและขยันแต่ฉลาดโกงและขยันโกง” ดังนั้นนักบริหารที่ดีต้องมีความฉลาด ความขยันและความสุจริต

คนบางคนมีคุณธรรมทั้งสามประการ คือ เป็นคนฉลาด ขยัน และสุจริต แต่เขาก็ไม่ได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นนักบริหาร เมื่อสอบถามแล้วก็ได้รับคำอธิบายว่า “คนคนนี้เป็นคนดีจริง แต่คงเป็นคนดีที่โลกไม่ต้องการเพราะเขาถือตัวว่าฉลาดกว่าคนอื่น จึงได้เที่ยววิพากษ์วิจารณ์ชาวบ้าน ขยันก่อศัตรูทั่วไปเขาเป็นคนที่พูดไม่เข้าหูคนและค่อนข้างจะแล้งน้ำใจ” นี่แสดงว่าคนคนนี้ขาดมนุษยสัมพันธ์จึงทำงานร่วมกับคนอื่นไม่ได้

เหตุฉะนั้น นักบริหารที่เก่งและดีต้องมีผลหรือกำลังภายใน 4 ประการ คือ ความฉลาด ความขยัน ความสุจริตและมนุษยสัมพันธ์

นักบริหารต้องหมั่นพิจารณาตรวจสอบตนเองว่ามีผลครบทั้ง 4 ข้อหรือไม่ หากพบว่าตนขาดผลข้อใดต้องพัฒนาข้อนั้น แม้ผลทั้ง 4 ข้อจะมีความสำคัญเท่าเทียมกัน แต่ผลข้อที่ 4 คือ สังคหผลจะสำคัญมาก เนื่องจากนักบริหารทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ดังนั้นนักบริหารจะเสียเรื่องมนุษยสัมพันธ์ไม่ได้ นโปเลียนมหาธากล่าวไว้ว่า “การจะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ท่านต้องมี 2 สิ่ง คือ (1) มีศัตรูที่กล้าแข็งที่สุด และ (2) มิมิตรที่ซื่อสัตย์ที่สุด”

